

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Rostockaholme-Rostock

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", "övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

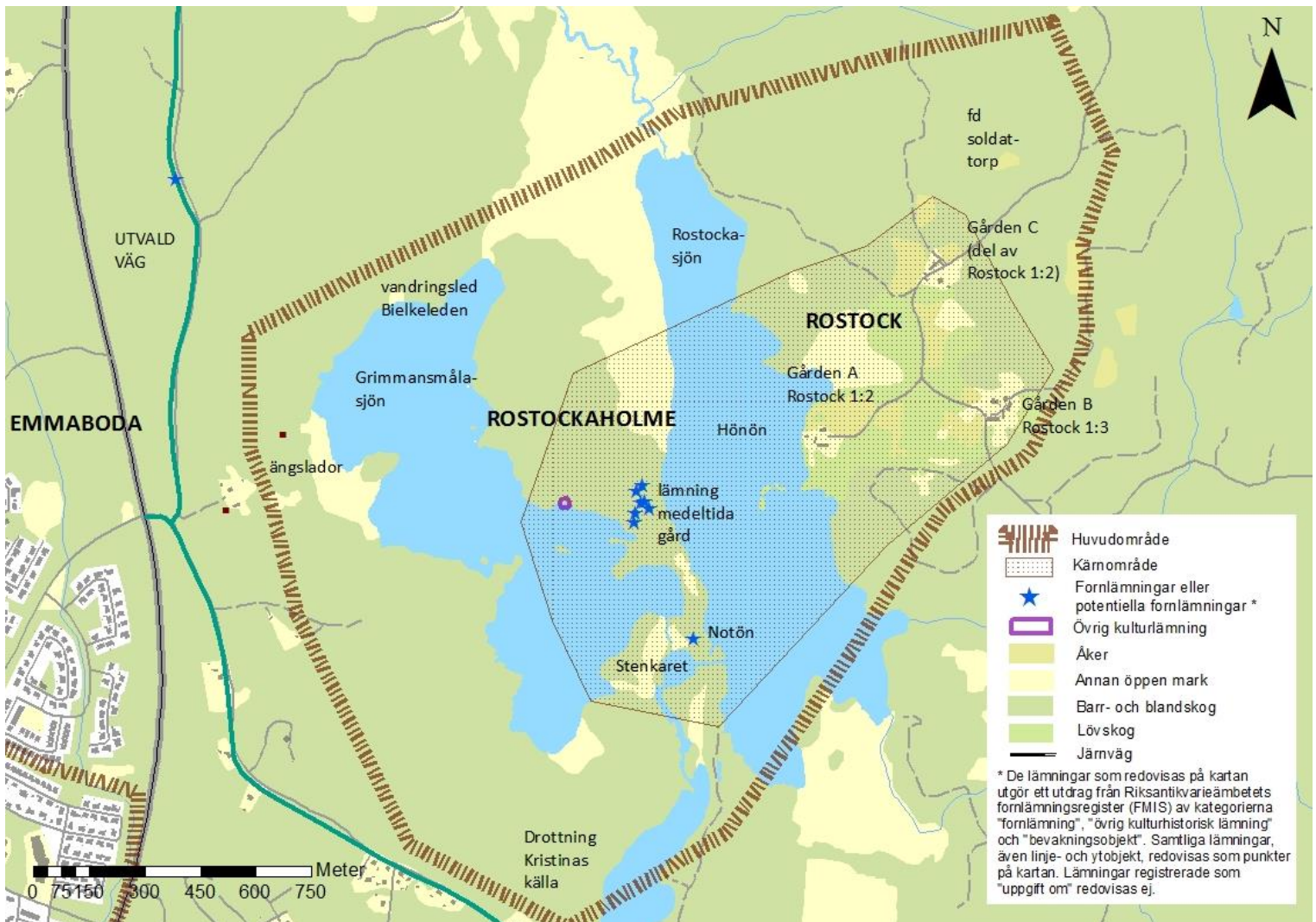
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otvivelaktigt dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgrutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlister; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Beskrivning

På holmen mellan Rostockasjön och Grimmansmålasjön finns en fast fornlämning, med Riksantikvarieämbetets fornlämningsnummer Algutsboda 79:1. Det är spåren efter en borganläggning/stormannagård som uppfördes i början av 1200-talet och raserades i början av 1400-talet. Än idag syns fem husgrunder samt grunden efter en källare som var 8x10 meter. En bit norr om denna fornlämning finns en stensatt kant mot sjön, 3x20 meter, som kan tolkas som en kaj. På Notön finns en registrerad fångstgrop, med nummer 271:1. Läget på en holme i Lyckebyån var strategiskt. Här går också den uråldriga gränsen mellan Södra Möre och Uppvidinge härad. Stenåldersfynd i form av kvarts- och flintaavslag har också hittats på holmen. 2007 försågs holmen med informationsskyltar, och en vandringsled med spänger anlades förbi holmen och runt sjön, Bielkeleden. För första gången i modern tid anlades en bro ut till Rostockaholme.

I Rostocks by finns tre gårdar med till stor del bevarad traditionell bebyggelse, alla faluröda. Gården vid sjön, tidigare benämnd gård A, består idag av en äldre traditionell parstuga i två våningar, med många delar i originalskick, såsom panel, fönster, skorstenar, takkonstruktion m.m. Flera olika ekonomibyggnader samt en bod/magasin på hög stenfot med källare finns också. Den andra gården i byn, gården B, har också traditionella ekonomibyggnader samt en källare med förvaringsbod i trä ovanpå. Bostadshuset som flyttades hit eller nyuppfördes här efter 1827 är idag moderniserat. Den tredje och norra gården i Rostock, här benämnd gården C, ligger på traditionellt sätt, med staket som skiljer mangård från fägård. Ladugården av tidig 1900-talstyp är traditionellt utformad, i skiftesverk, med tillbyggt mjölkkrum, med mjölkpall i trä utanför. Till gården hör ett bryggerhus och ett magasin på hög stenfot/stenkällare. Bostadshuset som finns idag är ett tidstypiskt bostadshus för sin tid, 1920-tal. (Ett äldre bostadshus låg tidigare på samma plats.)

Detalj ur karta från 1827, med en mångfald av hus på gårdarna A och B (innan B flyttades ut).

Detalj ur karta från 2013, som visar gården A idag. Bostadshuset är samma, liksom troligen stenkällaren med överbyggnad.

Historik

Rostockaholme har gett upphov till flera myter och sägner, bland annat att borgen skulle ha ägts av riddaren Algut, som sedan gav namn åt hela socknen. Sägner säger också att Algut under ett våldsamt åskväder hytte med näven upp mot himlen och skrek åt Thor – *Där uppe dundrar du, men här nere regerar jag!* Varpå blixten slog ner och sänkte den bro, helt klädd i koppar, som Algut just befann sig på. Det sägs att den glittrande bron än idag kan anas nere på botten när fullmånen lyser.

Holmen användes till odlingar under 1800-talet (varvid ena sidan av alla medeltida husgrunder förstördes). Under 1900-talet har holmen använts till (får-)bete. Från 1920-talet användes holmen som utflyktsmål för traktens ungdom. På 1990-talet startades en ny förening, "Emmabodabygdens historiska förening", tack vare intresset för Rostockaholme. Ett arbete med amatörarkeologiska utgrävningar under ledning av läns museet i Kalmar startades upp och pågick under några veckor varje sommar i mer än 10 år. Detta i kombination med utgivandet av en ny bok i serien *Det medeltida Sverige* har gett helt ny information om den medeltida borganläggningen. Troligen ägdes den av Nils Turesson Bielke, som var drots, d.v.s. kungens ställföreträdare. Dendroanalyser visar också att borganläggningen var bebodd i nära 200 år från tidigt 1200-tal till tidigt 1400-tal. 2007 invigdes en ny bro och en vandringsled med spänger runt Grimmansmålasjön, förbi Rostockaholme. Tidigare hade man bara kunnat ta sig ut till holmen med båt.

Gården A mitt emot holmen var väl etablerad i samband med att skiftet genomfördes 1825. Den låg då här tätt tillsammans med gården B. Bostadshus och en bod som fanns då är troligen samma som finns kvar idag. Gården hade många hus för olika funktioner. Flera hus ligger nära sjön och har troligen koppling till verksamheter vid vattnet, som fiskrök, sjöbod m.m. Runt sjön fanns också ett antal madhus, som visar på madslätterns betydelse som en del i gårdens ekonomi. Dessa finns ej kvar idag. Gårdens läge och vägens sträckning är desamma idag som på 1820-talet. Gården B flyttade till nuvarande läge efter skiftet på 1820-talet. I byn har också funnits ett soldattorp.

På kartan från ca 1940 syns var den gamla kommun- och häradsgården gick, samt att det fanns flera madhus väster om Grimmansmålasjön och gården A. Från lantmäteriets historiska kartor.

På kartan från 1827 syns hur de två gårdarna A och B ligger tätt samman vid sjön, hur marker är uppodlade på Rostockaholme och hur den norra gården finns, med ladugård och bostadshus i samma läge som idag.

Litteratur

Rostockaholme, sid 283, Algutsboda sockenbok nr XI (2000)

Rostock, sid 377, Algutsboda sockenbok nr V (1981)

Medeltidens spår Rostockaholme, Algutsboda sockenbok nr XV, s 279

I Dackebygd, 2000, sid 11

I Dackebygd, 2005, sid 16

I Dackebygd, 1993, sid 23, 33

BIELKELEDEN – En kultur- och naturhistorisk vandring på och omkring Rostockaholme, av Gert Knutsson och Per Melin. Särtryck ur Algutsboda sockenbok del XIV, Åkessons tryckeriaktiebolag, Emmaboda 2008, utgiven av Algutsboda Hembygdsförening

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Traditionell och enhetlig utformning av bebyggelsen. Mangårdsbyggnader från perioden ca 1820–1920-talet med typisk utformning, bevarad karaktär och ursprungliga byggnadsdelar. Flera äldre ekonomibygnader och stenkällarbyggnader samt traditionella trädgårdar. Den äldsta gårdens placering vid sjön.
- Äldre, grusbelagda byvägar och deras sträckningar inom huvudområdet. Stenmurar, vägstenar och hamlade träd i vägmiljön.
- Den öppna ängs-, hag- och åkermarken centralt i byn med stenmurar, röjningsrösen, trädgårdsgårdar och hamlade träd. Öppenheten och ägoindelningarna.
- Lämningar efter soldattorp
- Bevarade madhus vid Lyckebyåns mader.
- Drottning Kristinas källa

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna*, samt *tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Rostock och Rostockaholme är värderat som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.

- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområden** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefulla bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibygnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till området kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibygnader som berättar om gånga tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd liksom en informationskampanj om kulturhistoriska värden och byggnadsvård mot fastighetsägare inom kärnområdet.

Sågen lever vidare om kopparbron som sjönk i vattnet just här i den gamla häradsgården.

En ny bro som gör det möjligt att komma ut till Rostockaholme.

Mangårdsbyggnaden till gården A, kvar i samma läge minst sedan 1700-talet. (Rostock 1:2)

Ålderdomlig takkonstruktion med åsar samt ålderdomliga skorstenar. Välbevarade fönster och dörrar. (Dörren förefaller vara av 1930-talstyp).

Ladugården till gården A.

Traditionellt utedass. Den bevarade stenkällaren med magasin ovanpå.

Gården ligger högt med utsikt ner mot sjön. Stenkällare med magasin ovanpå (Gården A, Rostock 1:2).

Gården B, flyttad eller nybyggd här efter 1827. Bostadshuset är senare moderniserat (Rostock 1:3).

Bevarat magasin med vällingklocka och stenkällare. (Rostock 1:3)

Runt tomten finns traditionellt rödmålat spjälstaket med stenstolpar. Ladugården är också en viktig del av landskapsbilden.

Byvägen är grusväg. Stenmurar och staket ger karaktär åt landskapet.

Det gamla bostadshuset från 1800-talet har på gården längst mot norr ersatts med ett nytt på 1920-talet. Detta är idag en välbevarad representant för sin tid. Gården kallas i detta dokument för gården C (del av Rostock 1:2).

Traditionell gårdsmiljö med vägen igenom. Ladugård i skiftesverk, stenkällare med överbyggnad i trä och bryggghus.

Gården och brygghuset.

Den överbyggda stenkällaren.

Emmaboda kommun

KALMAR LÄNS MUSEUM

Länsstyrelsen Kalmar län